

Allas våra pengar

Ett undervisningsmaterial om
välfärdssystemen och studiebidraget

Lärohandledning

DELEGATIONEN FÖR
KORREKTA UTBETALNINGAR
FRÅN VÄLFÄRDSSYSTEMEN

csn

Innehåll

Om materialet	3
Faktamaterial om välfärdssamhället	4
Avsnitt 1. Välfärdssamhällets framväxt	6
Avsnitt 2. Olika typer av välfärdssamhällen	10
Avsnitt 3. Olika typer av välfärdsförmåner	14
Mentorsmaterial om studiebidrag och frånvaro	17
Viktigt att veta om studiebidraget och frånvaro	20
Fyra stycken case	26

Om materialet

Detta undervisningsmaterial vänder sig till dig som undervisar i samhällskunskap på gymnasiet och till dig som är mentor på gymnasiet, oavsett vilket ämne du undervisar i.

Materialet har tagits fram av lärare i samhällskunskap i samarbete med CSN på uppdrag av Delegationen för korrekta utbetalningar från välfärdssystemen (Fi 2016:07), en statlig delegation som arbetade på uppdrag av regeringen under 2016–2019 för att driva på arbetet med att motverka felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen.¹

Syftet med undervisningsmaterialet är att genom fakta och diskussioner öka förståelsen för vikten av att utbetalningar från välfärdssystemen är korrekta, men också för individens ansvar, med utgångspunkt i studiebidraget.

Undervisningsmaterialet består av:

- faktamaterial om välfärdssamhället
- mentorsmaterial om studiebidrag och frånvaro.

Faktamaterialet är tänkt att användas i samhällskunskapsundervisningen och består av tre avsnitt: välfärdssamhällets framväxt, olika typer av välfärdssamhällen och olika typer av välfärdsförmåner. Varje avsnitt avslutas med fördjupningsuppgifter (ta reda på mer) och diskussionsuppgifter.

Mentorsmaterialet består av elevuppgifter som handlar om giltig och ogiltig frånvaro samt det egna ansvaret kopplat till studiebidraget.

Till undervisningsmaterialet har det även tagits fram fyra stycken olika case. Casen är fiktiva scenarier som kretsar kring dilemman och gråzoner. De ska kunna användas både på mentorsträffar och i undervisningen för att skapa diskussion och reflektion kring situationer som både lärare och elever kan relatera till.

Materialet *Allas våra pengar* finns att ladda ner från CSN:s partnersidor på csn.se, csn.se/allasvarapengar.

¹ Delegationen för korrekta utbetalningar från välfärdssystemen (Fi2016:07) var en delegation under Finansdepartementet med uppdrag att motverka överutnyttjande av och felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. För att uppnå detta skulle delegationen bland annat sprida kunskap om hur viktigt det är att skattemedel används på avsett sätt och vilka konsekvenserna blir om det inte sker. Delegationen skulle också ta fram och sprida informationsmaterial, särskilt inom områden där det finns anledning att komplettera övriga aktörers informationsinsatser.

Faktamaterial om välfärdssamhället

Syftet med detta faktamaterial är att öka gymnasieelevers kunskap om välfärdssamhället och välfärdssystemen, individens rättigheter och ansvar samt vikten av att utbetalningar är korrekta. Genom att utgå från ett ersättningssystem som berör eleverna – studiebidraget – hoppas vi kunna öka kunskaperna om hur våra välfärdssystem har växt fram, hur de fungerar och vad som krävs för att de ska fungera effektivt.

Studiebidraget för gymnasiestudier är många gånger den första egna kontakten eleverna får med ett välfärdssystem. Eleverna behöver inte söka studiebidraget utan får det vanligtvis automatiskt, under förutsättning att de uppfyller villkoren och studerar i Sverige på heltid. Det är viktigt att eleverna känner till de villkor som gäller för studiebidrag och vilka konsekvenser frånvaro och ett indraget bidrag kan få.

Det naturliga skolämnet för en diskussion om studiebidrag och välfärd i Sverige är samhällskunskap. Samhällskunskapsämnet syftar bland annat till att utveckla följande kunskaper och förmågor:²

- Kunskaper om historiska förutsättningar betydelse samt om hur olika ideologiska, politiska, ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer.
- Förmåga att analysera samhällsfrågor och identifiera orsaker och konsekvenser med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp, teorier, modeller och metoder.

Det här materialet vänder sig framför allt till lärare i samhällskunskap i kurserna **Samhällskunskap 1a1** och **Samhällskunskap 1b** – kurser som samtliga elever i gymnasieskolan studerar.

² Källa: Skolverket: skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/program

I båda dessa kurser finns följande centrala innehåll:³

- Privatekonomi. Hushållets inkomster, utgifter, tillgångar och skulder. Konsumenträtt samt konsumtion i förhållande till behov och resurser. Hur privatekonomin påverkas av samhällsekonomiska förändringar.
- Grupper och individers identitet, relationer och sociala livsvillkor med utgångspunkt i att människor grupperas utifrån kategorier som skapar både gemenskap och utanförskap.

Faktamaterialet innehåller tre avsnitt: **välfärdssamhällets framväxt, olika typer av välfärdssamhällen och olika typer av välfärdsförmåner**. Dessa tre avsnitt är uppbyggda på ett likartat sätt med en kort faktatext, ta reda på mer-frågor och diskussionsfrågor. Beroende på hur ingående du som lärare vill jobba med dessa frågor kan materialet användas för en eller flera lektioner.

Avsnitt 1. Välfärdssamhällets framväxt

I avsnittet om välfärdssamhällets framväxt finns en kort text om hur det svenska välfärdssamhället växte fram och vilka förutsättningar som krävdes för det.

Avsnitt 2. Olika typer av välfärdssamhällen

Här får eleverna bekanta sig med de olika typerna av välfärdssamhällen. Avsnittet behandlar bland annat frågan om välfärdssystemet är av generell eller selektiv karaktär. Här finns även en text om bidragsbrottslagen som förklarar varför lagen finns och vad den innebär. Diskussionsfrågor och ta reda på mer-frågor följer efter det.

Avsnitt 3. Olika typer av välfärdsförmåner

Här redogör vi först för skillnaden mellan välfärdstjänster och transfereringar (bidrag). Avsnittet tar också upp olika principer för transfereringar: grundtrygghet, behovsprövning, inkomstbortfall och generella bidrag. Sedan presenteras ett urval av de svenska välfärdsförmånerna. Fokus ligger här på barnbidraget och studiebidraget, eftersom eleverna kan relatera särskilt till dessa bidrag.

³Källa: [Skolverket: skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/sok-amnen-kurser-och-program/subject.htm?subjectCode=SAM&courseCode=SAMSAM01a1&lang=sv&tos=gy#anchor_SAMSAM01a1](https://skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/sok-amnen-kurser-och-program/subject.htm?subjectCode=SAM&courseCode=SAMSAM01a1&lang=sv&tos=gy#anchor_SAMSAM01a1)

Avsnitt 1. Välfärdssamhällets framväxt

Studiebidraget som du som elev får varje månad är en del av det vi kallar välfärdsförmåner. Men vad betyder egentligen välfärd, och hur länge har vi levt i det man kallat för ett välfärdssamhälle? Hur såg det ut innan? Är det verkligen sant att Sverige var ett fattigt land för 100 år sedan?

” 1906 hölls Sveriges första fattigvårdskongress. Fattigvården hade varje år kontakt med 90 000 barn. På landet förekom det fortfarande att fattiga minderåriga ackorderas eller auktionerades bort (till lägst bjudande, de som tog barnen mot lägsta bidrag från det allmänna) till gårdarna där de fick göra rätt för sig med arbete. Även i städerna fick de fattigas barn börja arbeta tidigt. ⁴

Barn som var tvungna att arbeta har förekommit i alla samhällen. I Sverige skärptes lagstiftningen för minderåriga barn som arbetade med hantverk eller i fabriker. Barnarbete reglerades alltmer under början av 1900-talet. Bilden till vänster är från början av 1900-talet. ⁵

Bilden visar fattighjonen från Jeppetorp fattiggård 1913. Kyrkan tog hand om fattiga och sjuka under medeltiden. Det blev sedan statens ansvar efter reformationen. Fattigvården tog inte bara hand om fattiga, utan även barn och gamla samt människor som var arbetslösa. ⁶

⁴ Dahlberg, Hans, "Hundra år i Sverige", s. 14, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1999, Tryckt 1999 i Milano.

⁵ Foto: (okänd), © Nordiska museet.

⁶ Foto: (okänd), © Nordiska museet.

Tiden i bilderna är 4–5 generationer bort. Sverige är vid förra sekelskiftet mitt i sin industrialiseringsperiod där ekonomin växte kraftigt. Men de flesta människor saknade fortfarande ett utbyggt skyddsnät och allmän rösträtt fanns ännu inte. Den som var fattig fick i stället hoppas på hjälp från släktingar och kyrkan. Kommunen (eller socknen, som det hette på den tiden) betalade fattigvård till de som var helt utan pengar. Vägörenhetsorganisationer och arbetsgivare kunde också hjälpa fattiga och gamla som inte längre kunde arbeta.

När Sverige industrialiserades i slutet på 1800-talet och i början av 1900-talet växte alltså ekonomin i landet. Samtidigt växte tankar fram om att samhället skulle ta ett större ansvar för människors trygghet. Politiska partier, folkliga rörelser och andra organisationer – till exempel de fackliga organisationerna – började ställa krav. Det ledde till en rad politiska reformer under 1900-talet. Reformerna har gjort Sverige till en välfärdsstat, där skatter används för att utjämna skillnader mellan människor med olika ekonomiska förutsättningar men också mellan åldersgrupper.

Idén bygger på att när du är ung och när du är gammal så stödjer samhället dig, men när du däremot är i ålder för att yrkesarbeta så stödjer du samhället. Du kan också hamna i situationer där du behöver samhällets stöd av andra anledningar, till exempel på grund av arbetslöshet, sjukdom eller en funktionsnedsättning. Det kan också vara att du helt nyligen har kommit till Sverige.

De olika reformerna innebar att skatten som människor skulle betala in ökade. Hur mycket skatt som vi ska betala är något som än i dag debatteras. I svensk politik pratas det ofta om att partier ligger till höger eller vänster på en skala. Man brukar då säga att ju längre till vänster ett parti placerar sig på en vänster-högerskala, desto mer vill partiet omfördela resurser genom skatt.

Ta reda på mer:

Bruttonationalprodukten, BNP, beskriver storleken på ett lands ekonomi och beräknas genom att man summerar värdet på alla varor och tjänster som produceras i landet under en viss period. Hur rikt ett samhälle är kan mätas på olika sätt. Ett vanligt sätt är att dividera BNP med antalet invånare.

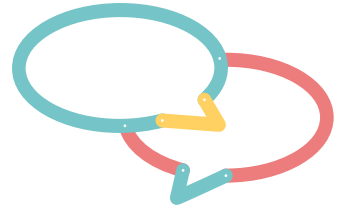
Nackdelarna med BNP per invånare är dels att skillnaden mellan rika och fattiga i landet inte syns, dels att uträkningen inte tar hänsyn till andra viktiga faktorer för välbefinnande. FN:s biståndsorgan UNDP har därför tagit fram ett index, Human Development Index (HDI), som väger samman tre viktiga faktorer för välbefinnande:

- förväntad livslängd
- utbildning
- BNP per invånare.

Spädbarnsdödligheten, det vill säga andelen barn som dör under sitt första levnadsår, är ett annat sätt att mäta välbefinnande i ett land.

Du kan själv gå in på nätet och jämföra statistik för olika länders spädbarnsdödlighet under 2000-talet, men också historiskt sett. Inget land i världen har i dag så höga siffror som Sverige hade på 1700-talet.

1. Se vilken spädbarnsdödlighet nedanstående länder hade förra året och jämför detta med Sverige:
 - Sierra Leone
 - Haiti
 - Indien
 - Egypten
2. Gör samma undersökning en gång till, men sök statistik från 1960 istället och jämför med statistiken från förra året.

Att diskutera:

- Är det en självklarhet att samhället ska ta ansvar för dem som har det svårt? Hur långt sträcker sig ditt eget ansvar?
- Finns det människor i Sverige som är fattiga i dag? Hur kan man definiera fattigdom enligt dig?
- Läs på UNICEF:s hemsida ([unicef.se/fakta/fattigdom](https://www.unicef.se/fakta/fattigdom)) om vad fattigdom är. Vad menas med relativ fattigdom?

Material att gå vidare med:

- Folkhemmet Tur och Retur (ur filmserien Sverige hundra år)
- Per-Anders Fogelström: Staden-serien
- politiska partiers webbplatser om välfärdssamhällets framväxt
- filmer som visar Sverige innan välfärden (till exempel Emil i Lönneberga)
- Globalis statistik om välfärdsindikatorer ([globalis.se](https://www.globalis.se)) SCB:s lärarhandledning för gymnasiet med siffror om ekonomi och migration
- SO-rummet om Sveriges ekonomiska utveckling från 1800-talet till i dag: [so-rummet.se/kategorier/historia/det-langa-1800-talet/ekonomi-och-handel-1776-1914#](https://www.so-rummet.se/kategorier/historia/det-langa-1800-talet/ekonomi-och-handel-1776-1914#)
- Stockholmskällan om Stockholms sociala historia: [stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholms-sociala-historia/](https://www.stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholms-sociala-historia/)

Avsnitt 2.

Olika typer av välfärdssamhällen

Välfärdssamhället är förknippat med de mest ekonomiskt utvecklade länderna i världen – så kallade höginkomstländer (i allmänhet länder i västvärlden). Länder kan välja olika sätt att organisera sin välfärd. Hur mycket välfärd och vilken typ av välfärd som ska finansieras via skatter avgör vilken typ av välfärdssamhälle ett land har. Det system som vi har i Norden är **generellt** och omfattar alla. Ett generellt system som omfattar alla innebär också att det är staten som organiserar välfärdssystemen. Om ett system däremot lämnar vissa utanför, till exempel för att de inte har arbete, så kallas systemet **selektivt**.

De flesta välfärdssystem liknar det vi kallar för försäkringar, eftersom de ger ett skydd mot oförutsedda händelser. Det innebär att om vi kontinuerligt betalar en del av våra inkomster till välfärden så kan samhället finnas där för oss den dagen vi behöver det. I Sverige finansierar vi sådana försäkringar genom de skatter och avgifter som vi betalar.

Välfärdstjänster och transfereringar

När den offentliga sektorn står för vår välfärd genom de skatter vi betalar innebär det att samhället omfördelar resurser mellan de som tjänar mer och de som tjänar mindre. I många länder används så kallad *progressiv beskattning*. Det betyder att de som har högre lön betalar en större andel av sin lön i skatt. Skatterna går in till den offentliga sektorn (stat, region och kommun) och används bland annat till att finansiera det vi kallar **välfärdstjänster**. Exempel på välfärdstjänster är skola, vård och omsorg. Skatterna används också till så kallade **transfereringar**, som är när pengar förs över till olika grupper i samhället. Det kan till exempel vara:

- pensioner till äldre
- studiebidrag till studerande på gymnasiet
- barnbidrag till barnfamiljer
- studiemedel till högskolestuderande
- arbetslöshetsersättning till arbetslösa.

Välfärdstjänster och transfereringar kallas ibland för välfärdsförmåner. Andra exempel på saker som skatter finansierar är vägar, försvaret, högskoleutbildningar och bistånd till andra länder.

Korrekt utbetalning är ett gemensamt ansvar

Ett problem för ett välfärdssamhälle är att välfärdssystemen kan missbrukas, vilket innebär att de används av personer som inte har rätt till dem. Det kan till exempel vara att personer tar emot pengar i form av bidrag eller ersättning, trots att de inte uppfyller kraven.

De myndigheter och organisationer som betalar ut pengarna har därmed en viktig uppgift: att se till att endast de som uppfyller kraven får bidrag. Det gör myndigheterna bland annat genom att kontrollera att de uppgifter som en person lämnar är korrekta, eftersom uppgifterna i stor utsträckning avgör om pengarna ska betalas ut eller inte.

Men även de som får bidrag har ett ansvar att se till att lämna korrekta uppgifter till myndigheten i fråga. De som redan får bidrag är också skyldiga att meddela om något ändras som påverkar deras rätt till bidrag.

Bidragsbrottslagen skyddar välfärdssystemen

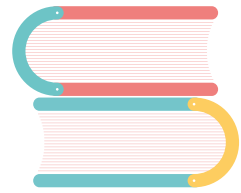
En särskild lag som skyddar välfärdssystemen började gälla den 1 augusti 2007, nämligen bidragsbrottslagen. Syftet med lagen är att minska antalet felaktiga utbetalningar, men också att stärka tilltron till välfärdssystemen. Lagen skulle också vara en tydlig markering om att brott mot välfärden inte är acceptabelt.

Lite förenklat kan man säga att bidragsbrottslagen innebar flera skärpningar jämfört med tidigare lagstiftning. Myndigheterna blev skyldiga att polisanmäla misstänkta bidragsbrott, och det infördes ett nytt brott: vårdslöst bidragsbrott. Det betyder att även den som inte har haft avsikt att få pengar felaktigt kan dömas för bidragsbrott, om personen har varit grovt oaktsam. Det innebär att den som tar emot ett bidrag har ett större ansvar nu än tidigare för att säkerställa att informationen i ansökan är korrekt, och att känna till i vilka situationer man är skyldig att anmäla ändringar till myndigheten. Om man misstänker att uppgifterna inte stämmer, eller att man är skyldig att anmäla en ändring men inte kollar upp vad som gäller, så kan man dömas för vårdslöst bidragsbrott. Därför är det viktigt att ta reda på vad som gäller innan man söker om ett bidrag, och att läsa hela beslutet.

Ta reda på mer:

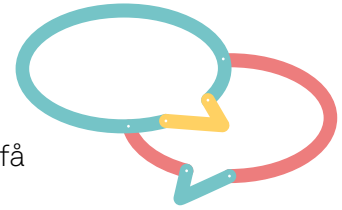
- Det diskuteras ofta i samhället hur stor den offentliga sektorn och välfärdsstaten ska vara, det vill säga hur mycket samhället ska hjälpa till och hur stort det egna ansvaret ska vara. Diskussionen är särskilt vanlig i politiska sammanhang.
- 1. De tre klassiska ideologierna – konservatism, liberalism och socialism – har olika syn på den här frågan. Ta reda på vad de olika ideologierna anser med hjälp av din samhällskunskapsbok eller SO-rummet.
- 2. Våra riksdagspartier har också olika syn på hur stor välfärdsstaten ska vara. Använd partiernas webbplatser för att ta reda på vad partierna tycker om
 - skattetrycket, det vill säga hur mycket skatt vi ska betala
 - olika typer av transfereringar, till exempel om det finns bidrag som partiet vill höja, sänka eller ta bort.
- Hur välfärdssystemen ska se ut fattar riksdagen beslut och lagar om. Men vem avgör om personer som ansöker om ersättning har rätt till ersättningen eller inte?
- Bidragsbrottslagen ska skydda välfärdssystemen. Använd riksdagens webbplats och ta reda på vilka ersättningar, bidrag och lån som omfattas av lagen, och vilket straff man kan få om man döms för bidragsbrott.
- Den offentliga sektorn är stat, kommun och region. Gå in på din kommuns webbplats och ta reda på hur man använder skattepengarna där. Gör sedan samma sak i den region du bor i.
- Är det verkligen så att det svenska systemet är generellt, eller finns det grupper i samhället som inte får ekonomisk hjälp eller sjukvård när de behöver det?

Att diskutera:

- Är det en självklarhet att de som har det svårt har rätt att få hjälp av andra?
- Hur tror du att människor som arbetar svart eller tar emot bidrag som de inte har rätt till tänker kring det val som de har gjort?
- Vad kan effekten bli i samhället om många människor arbetar svart eller fuskar med bidrag?
- Vad kan effekten bli för personen som tar emot bidrag som hen inte har rätt till?
- Läs artikeln "Hotet mot samhällskontraktet" på SVT:s webbsida (svt.se/nyheter/inrikes/hotet-mot-samhallskontraktet). Försäkra dig sedan om att du förstår vad som menas med begreppet samhällskontraktet. Diskutera därefter om detta är ett bra begrepp, eller om det finns bättre alternativ?

Avsnitt 3.

Olika typer av välfärdsförmåner

I avsnitt 2, Olika typer av välfärdssamhällen, beskriver vi att välfärdsförmåner delas in i två typer:

- **välfärdstjänster** (skola, vård och omsorg)
- **transfereringar** (överföringar av pengar, till exempel barnbidrag, pensioner och studiebidrag).

Välfärdstjänster är till exempel när du besöker en vårdcentral eller ett sjukhus och när du går i skolan. Sjukvården betalas med de skatter som vi betalar in till välfärdssystemet, men du behöver också själv betala en avgift vid besöket. Att gå i grund- och gymnasieskola är alltid gratis för dig, oavsett om du går i en friskola eller en kommunal skola.

Transfereringar betyder att du eller din familj i vissa situationer får pengar från staten eller kommunen. Vissa bidrag får alla automatiskt utan att söka dem, medan andra bidrag behöver sökas. En del ersättningar, till exempel pensioner, har du själv och din arbetsgivare sparat till under de år som du har arbetat. Man kan dela upp transfereringarna efter fyra olika principer:

- grundtrygghet
- behovsprövning
- inkomstbortfall
- generella bidrag.

Grundtrygghet

Principen om grundtrygghet gör att man garanterat får en viss ekonomisk ersättning vid sjukdom, arbetslöshet eller pension. Alla pensionärer är till exempel garanterade en viss nivå på pensionen, den så kallade *garantipensionen*. Dessa nivåer är dock ganska låga. Garantipensionen 2018 är cirka 8 000 kronor per månad för en ensamstående person, och cirka 7 000 kronor för de som är gifta. Ersättning vid sjukdom, arbetslöshet och pension har dessutom en inkomstbaserad del (se nedan under principen om inkomstbortfall).

De som söker asyl i Sverige har inte rätt till Sveriges välfärdssystem medan de väntar på att få veta om de får stanna i Sverige eller inte. I stället kan de få ett bidrag, så kallat **dagersättning till asylsökande**, under tiden som de väntar.

Behovsprövningsmodellen

I behovsprövningsmodellen får inte vem som helst ersättning, utan enbart de som verkligen är i behov. I Sverige gäller modellen bland annat för *försörjningsstödet*, där den som inte klarar att försörja sig själv eller sin familj kan få ersättning från kommunen för det allra nödvändigaste. Det är kommunen som beslutar om och betalar ut det bidraget.

Inkomstbortfallsprincipen

Den här principen liknar ett försäkringssystem där man försäkrar sin inkomst. I Sverige gäller detta när vi blir arbetslösa, när vi blir sjuka och när vi går i pension. Summan vi får i ersättning från staten påverkas av hur mycket vi har tjänat. Detta system betalas nämligen inte bara genom skatter, utan också genom att du och din arbetsgivare betalar in avgifter. Ju mer du tjänar, desto mer betalar du in till dessa system genom din arbetsgivare. Det finns dock ett tak för hur mycket ersättning man kan få.

Generella bidrag

Det vi kallar generella bidrag är sådana bidrag som alla har rätt till, förutsatt att man uppfyller vissa specifika krav. Ofta är ersättningen lika stor till alla som har rätt till ersättningen och den betalas ut automatiskt, utan att du behöver ansöka om den.

Barnbidrag och studiebidrag är exempel på generella bidrag. Bidragen är inte kopplade till vilken inkomst eller förmögenhet du eller dina föräldrar har, utan alla får en lika stor summa.

Barnbidraget – Barnbidraget infördes 1948 och betalas automatiskt ut till föräldrar som bor och har barn i Sverige till och med det kvartal som barnet fyller 16 år. Barnbidraget behöver inte sökas utan betalas ut automatiskt. Ingen motprestation krävs för att få bidraget. Om du sedan börjar studera på gymnasiet får du i stället studiebidrag från CSN. Barnbidraget ligger på 1 250 kronor per månad sedan den 1 mars 2018, och det betalas ut av Försäkringskassan.

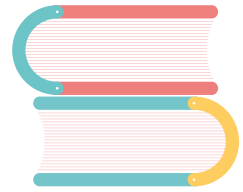
Studiebidraget – När du går på gymnasiet får du studiebidrag från CSN. Det ligger på samma belopp som barnbidraget men betalas bara ut under tio månader om året, förutsatt att du studerar på heltid. CSN kan dra in studiebidraget om skolan bedömer att du har haft frånvaro utan giltiga skäl. När du går på gymnasiet kan du också få extra tillägg och inackorderings-tillägg i vissa fall.

Under fliken Om CSN/Vårt uppdrag på CSN:s webbplats kan du läsa om studiebidragets och studiemedlens historia: csn.se/om-csn/vart-uppdrag/studiestodets-och-csns-historia.htm

Ta reda på mer:

1. Hur mycket pengar kan man få i försörjningsstöd? Gå in på socialstyrelsen.se och titta på riksnormen, eller gå in på din kommuns webbplats. Ta också reda på vilka villkor som gäller när du behöver söka detta stöd.
2. Hur mycket kan en vuxen asylsökande få i dagersättning i väntan på asyl?
3. Vad krävs för att du kan ha rätt att få studiebidrag? Gå in på csn.se.
4. När kan du eller dina föräldrar bli tvungna att betala tillbaka bidrag som ni har fått? Vad kan hända om ni inte betalar tillbaka bidraget? Gå in på csn.se.

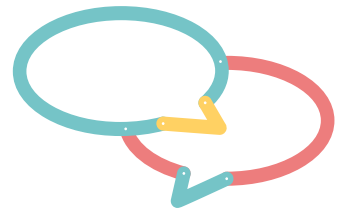
Att diskutera:

1. När du går på gymnasiet får du studiebidrag men om du är frånvarande utan giltiga skäl får du inget bidrag alls. Vad tycker du om det? Ska alla få lika mycket i bidrag oavsett om man är på lektionerna eller inte? Skulle det vara bättre att anpassa bidraget efter studieresultat?
2. Titta tillsammans på filmen "Barnbidraget 65 år" (5 minuter). Diskutera sedan för- och nackdelar med att ge ett lika stort barnbidrag till alla.

Filmen finns på Försäkringskassans webbplats, under Om försäkringskassan/Vårt Uppdrag/Socialförsäkringens historia – filmer och informationsmaterial:

forsakringskassan.se/om-forsakringskassan/vart-uppdrag/utbildningsmaterial-for-gymnasielarare.

3. De bidrag som betalas ut enligt inkomstbortfallsprincipen är inte lika för alla. De som av olika anledningar inte har kunnat arbeta så länge får till exempel lägre pension, eftersom de inte har hunnit tjäna in så mycket pengar. Är det rättvist eller inte?

Mentorsmaterial om studiebidrag och frånvaro

Bakgrund

Studiebidraget betalas ut under 10 månader om året, i stället för de 12 månader som barnbidraget betalas ut. Dessutom måste elever uppfylla vissa krav för att få studiebidraget: de ska vara heltidsstuderande, vara under 20 år och inte ha vissa andra ersättningar⁷. Det är därför viktigt att elever blir medvetna om **varför** de får studiebidraget och **vilka konsekvenser** deras eventuella frånvaro kan få – inte bara för dem själva utan även för deras familj. Eleverna behöver också få kunskap om skolans regler och rutiner för frånvarorapportering, sjukanmälan och ledighetsansökan.

Om en elev har ogiltig frånvaro kan följden bli att eleven inte ses som heltidsstuderande. Detta innebär att studiebidraget dras in till dess att eleven återigen kan ses som heltidsstuderande. Om den ogiltiga frånvaron överstiger sammanlagt 4 timmar under en 30-dagarsperiod räknas eleven inte som heltidsstuderande. Ett indraget studiebidrag kan få konsekvenser för både eleven själv och elevens familj, framför allt om familjen har andra bidrag som kan påverkas.

Syfte och övergripande upplägg

Det här materialet riktar sig till dig som är mentor för elever som precis har påbörjat sina gymnasiestudier. Syftet är att göra det lättare för dig att ta upp studiebidraget under de första träffarna på höstterminen. Du ska också kunna använda materialet för att tydliggöra din skolas information om rutiner för frånvaroanmälan och ledighetsansökningar. Nedan följer ett förslag på hur materialet kan användas i fyra steg.

1. Inledande diskussion
2. Arbete med frågor inklusive kopieringsunderlag med frågor
3. Frågesport – Sju frågor om ditt studiebidrag
4. Reflektionsfrågor – Jämförelse mellan att gå på högstadiet och på gymnasiet (att användas en bit in i terminen)

Om du sedan vill återkomma till frågor om studiebidraget under årskurs två och tre kan du använda fyra case som vi har tagit fram.

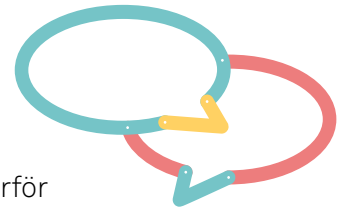
⁷ Aktivitetsstöd, utvecklingsersättning eller etableringsersättning.

Inledande diskussion

(3–5 min)

Läraktivitet: Kort diskussion om frågan ”Vad är studiebidrag och varför får man det?” alternativt bara om begreppet ”studiebidrag”.

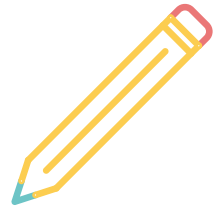
Skriv upp frågan på tavlan och anteckna några förslag. Om du hinner kan du också utmana elevernas föreställningar genom att ifrågasätta några av förslagen och ställa motfrågor. Du kan till exempel ställa följande frågor:

- ”Men vad menas med att studera – gör inte alla det?”
- ”Får man studiebidrag för att man går på gymnasiet?”
- ”Varför ges studiebidrag till de som studerar och inte till alla ungdomar?”
- ”Vem betalar ut studiebidraget?”
- ”Vad är skillnaden mellan barnbidrag och studiebidrag?”

Syfte: Skapa motivation till att vilja lära sig mer om studiebidraget och om vilka regler som gäller för att få det. Synliggöra tidigare kunskaper om och attityder till barnbidrag och studiebidrag.

Arbete med frågor, inklusive kopieringsunderlag med frågor (10 min + uppsamling 5 min)

Läraktivitet

Eleverna ska här söka reda på information om studiebidraget med hjälp av sina mobiltelefoner eller datorer. De kan söka efter informationen på CSN:s webbplats, på den egna skolans webbplats eller på den digitala lärplattformen.

Utgångspunkten är tolv frågor som eleverna ska besvara, där svaren blir ett kvitto på att de har tillräckliga kunskaper om reglerna för att få studiebidrag och rutinerna som gäller vid frånvaro. Frågorna finns formulerade i ett särskilt dokument som går att skriva ut eller lägga in som en uppgift i skolans digitala lärplattform. Eleverna arbetar med fördel i par eller smågrupper. De lämnar sedan in svaren på papper eller digitalt genom en inlämningsmapp som läraren har skapat.

Efter att eleverna har skrivit svaren på frågorna är det viktigt att gemensamt gå igenom svaren i klassen och, om behov finns, också diskutera dem. Här är det särskilt viktigt att betona skillnaden mellan *giltig frånvaro* (frånvaro som skolan eller CSN har godkänt) och *ogiltig frånvaro* (all övrig frånvaro). Försäkra dig också om att eleverna förstår hur de kan anmäla frånvaro och ansöka om ledighet. Tala gärna om att eleverna ibland kan behöva visa upp *sjukintyg* för att deras sjukdom ska räknas som giltig frånvaro.

Syfte

Att eleverna lär sig mer om regler för studiebidrag och om den egna skolans rutiner för frånvarorapportering. Eleverna ska också veta var man kan vända sig för att få hjälp och svar på frågor.

Viktigt att veta om studiebidraget och frånvaro

Ta reda på vad som gäller för att få studiebidrag! Besvara frågorna genom att söka information från din skola och från CSN. Du kan antingen använda söktjänsten på csn.se eller gå in på följande webbsida: csn.se/bidrag-och-lan/studiestod/bidrag-for-gymnasiestudier-i-sverige.html.

På den här sidan kan du läsa mer om ogiltig frånvaro: csn.se/om-nagot-hander-eller-andras/ogiltig-franvaro-pa-gymnasiet.html.

Din lärare går igenom var du hittar information om frånvarorapportering och ledighetsansökan på din egen skola. Ta reda på svaren på frågorna och skriv ner dem på pappret eller på datorn.

1. Från och med när kan du få studiebidrag och hur länge kan du få det?

2. Vad krävs för att du ska kunna få studiebidrag?

3. Vad räknas som att studera på heltid enligt informationen på CSN:s webbplats?

4. Vilka månader betalas studiebidraget ut? Vilken dag i månaden betalas studiebidraget ut, och till vem?

5. Hur anmäler man frånvaro på din skola?

6. Vad är skillnaden mellan giltig och ogiltig frånvaro?

7. Vad finns det för regler kring giltig frånvaro i din skola? När krävs till exempel intyg eller en ansökan om frånvaro?

8. Hur ansöker man om ledighet på din skola, och när kan du få ledigt?

9. Vad kan hända med studiebidraget om du är borta utan giltig anledning?

10. Kan studiebidraget påverkas även av frånvaro som skolan bedömt som giltig?

11. Hur kan det påverka din familjs ekonomi om studiebidraget blir indraget?

12. Vilka kan konsekvenserna bli om du får ett återkrav från CSN och inte betalar det?

Svar på frågorna:

1. Från och med när kan du få studiebidrag, och hur länge kan du få det?

Från och med kvartalet efter att du har fyllt 16 år, till och med vårterminen det år du fyller 20 år.

2. Vad krävs för att du ska kunna få studiebidrag?

Du måste läsa en utbildning som ger rätt till studiebidrag och du måste läsa på heltid.

3. Vad räknas som att studera på heltid enligt informationen på CSN:s webbplats?

Att följa skolans kursplan (eller motsvarande) och att delta i all verksamhet som ingår i utbildningen om man inte har giltiga skäl att utebli.

4. Vilka månader betalas studiebidraget normalt sett ut? Vilken dag i månaden betalas studiebidraget ut, och till vem?

Studiebidraget betalas ut under månaderna september – juni. Bidraget betalas ut sista vardagen i månaden. Om du är under 18 år betalas det ut till vårdnadshavaren. När du fyller 18 år betalas pengarna ut till dig.

5. Hur anmäler man frånvaro på din skola?

Information från den egna skolan på exempelvis webbplatsen.

6. Vad är skillnaden mellan giltig och ogiltig frånvaro?

Information från den egna skolan på exempelvis webbplatsen.

7. Vad finns det för regler kring giltig frånvaro i din skola? När krävs det till exempel ett intyg eller en ansökan om frånvaro?

Information från den egna skolan på exempelvis webbplatsen.

8. Hur ansöker man om ledighet på din skola, och när kan du få ledigt?

Information från den egna skolan på exempelvis webbplatsen.

9. Vad kan hända med studiebidraget om du är borta utan giltig anledning?

Du kan bli av med studiebidraget. Om CSN hinner betala ut pengar som du inte har rätt till kan du få ett återkrav. Det måste du betala tillbaka.

10. Kan studiebidraget påverkas även av frånvaro som skolan har bedömt som giltig?

Nej.

11. Hur kan det påverka din familjs ekonomi om studiebidraget blir indraget?

Om du har inackorderingstillägg, extra tillägg eller lärlingsersättning från CSN, förlorar du även de bidragen när du har ogiltig frånvaro. Även bidrag från Försäkringskassan kan påverkas, exempelvis bostadsbidraget.

12. Vilka kan konsekvenserna bli om du får ett återkrav från CSN och inte betalar det?

Om du inte betalar återkravet skickar CSN en påminnelse till dig (om du är över 18 år) eller till din vårdnadshavare (om du är under 18 år). Om du ändå inte betalar skickar CSN ett kravbrev. Om du eller din vårdnadshavare inte kan betala eller har frågor om återkravet, är det viktigt att ni ringer eller mejlar så snart som möjligt till CSN för att undvika att kravet måste skickas vidare till Kronofogden.

Om du fortfarande inte betalar återkravet, skickar CSN ärendet till Kronofogden. De skickar i sin tur ett betalningskrav och en avgift på 680 kronor. Du eller din vårdnadshavare riskerar då att få en betalningsanmärkning. Du kan läsa mer om vad det innebär på Kronofogdens webbplats.

Om du inte betalar återkravet till Kronofogden, fastställer de din skuld i ett så kallat utslag. Utslaget ligger sedan till grund för att Kronofogden ska kunna driva in skulden. Det kalas utmätning och betyder att Kronofogden beslutar att något du eller din vårdnadshavare äger, till exempel en bil eller en del av din lön, ska användas för att betala din skuld. För utmätningen tar de en avgift på 600 kronor.

Tänk på att skulden ökar under tiden, eftersom det tillkommer ränta och expeditionsavgift från CSN ända till skulden är betalad. Om du får ett krav från Kronofogden och inte kan betala direkt eller har frågor, är det viktigt att du ringer eller mejlar dem så snart som möjligt för att inte riskera utmätning eller betalningsanmärkning.

Frågesport – Sju frågor om ditt studiebidrag

För att repetera vad ni tidigare har gått igenom om studiebidraget finns här en enkel frågesport om studiebidraget. Frågesporten kan till exempel läggas in i en Kahoot eller användas på annat sätt.

1. Hur mycket får du i studiebidrag varje månad om du studerar på gymnasiet?

- 1 050 kronor
- 950 kronor
- 1 250 kronor
- 1 350 kronor

Rätt svar är: 1 250 kr

2. Från och med när kan du få studiebidrag?

- Från och med kvartalet efter du fyllt 16 år
- Från och med första månaden som du läser på gymnasiet
- Från och med att du fyller 18 år
- Från och med den månad du fyller 16 år

Rätt svar är: Från och med kvartalet efter du fyllt 16 år.

3. Under vilka månader betalas studiebidraget ut och när?

- Alla månader. Första vardagen i månaden
- September–juni. Sista vardagen i månaden
- Augusti–maj. Första vardagen i månaden
- September–juni. Första vardagen i månaden

Rätt svar är: September–juni. Sista vardagen i månaden.

4. Om du har ogiltig frånvaro, vad kan hända med studiebidraget då?

- Studiebidraget dras in för den tiden och du kan behöva betala tillbaka
- Studiebidraget dras in för den tiden och du kan få böter
- Studiebidraget dras in för resten av terminen
- Så länge du klarar kurserna händer inget med studiebidraget

Rätt svar är: Studiebidraget dras in för den tiden och du kan behöva betala tillbaka.

5. Hur kan din vårdnadshavare och familj drabbas av att du har ogiltig frånvaro?

- Vårdnadshavarna kan behöva betala skollunch och läromedel
- Ogiltig frånvaro kan inte påverka familjens ekonomi
- Vårdnadshavarna kan behöva betala mer i skatt
- Andra bidrag som familjen får kan minska

Rätt svar är: Andra bidrag som familjen får kan minska

6. Varför får en del första studiebidraget först i januari året efter de börjat på gymnasiet?

- De har inte anmält till CSN att de vill ha det
- De fyller 16 år i oktober-december
- De har inte pluggat tillräckligt hårt under hösten
- De behöver inte pengarna

Rätt svar är: De fyller 16 år i oktober-december

7. Vad krävs för att du ska få studiebidrag?

- Att du klarar alla kurser
- Att du studerar på heltid
- Att minst en av dina vårdnadshavare jobbar och betalar skatt
- Att du är svensk medborgare

Rätt svar är: Att du studerar på heltid

Reflektionsfrågor – Jämförelse mellan att gå på högstadiet och på gymnasiet

(att användas en bit in i terminen)

1. Att gå på gymnasiet och att gå i grundskolan skiljer sig åt på flera sätt. Det är inte bara att man kanske är fler i klassen och har fler lärare, utan också att man förväntas ta ett större ansvar för sina studier.

Fundera på om det finns saker som du behöver ta ansvar för nu, som du kanske inte behövde göra på högstadiet. Skriv ner dina svar i en lista. Diskutera sedan med en kompis och jämför era listor.

2. Hur kan man bli bättre på att ta ansvar för sina studier? Skriv ner tre råd till dig själv. Låt en kompis läsa råden och kommentera vad du har skrivit.
3. Grundskolan är obligatorisk men gymnasiet är frivilligt. Vad menas med det? Diskutera.
4. Är det något om frånvarorapporteringen som fortfarande är oklart?

Fyra stycken case

Kopplat till undervisningsmaterialet har fyra case tagits fram, som du som mentor kan använda om du vill återkomma till frågor om studiebidraget under årskurs två och tre.

Använd case om studiebidrag som underlag för diskussioner

För dig som vill ordna diskussioner runt svåra situationer i samband med studiebidrag finns här fyra case som vi har tagit fram. Samtliga case är fiktiva, men de beskriver situationer som skulle kunna förekomma i skolans vardag. De är utformade för att kunna användas under mentorsträffar, men även samhällskunskapslärare kan använda dem för att skapa diskussioner elever emellan. Casen är skrivna för årskurs två och tre.

Som mentor kan du använda casen för att göra elever och mentorer medvetna om olika situationer som kan uppstå. De situationer som beskrivs är förmodligen bekanta för eleverna och kan vara angelägna för många. Casen hjälper dig att belysa dessa situationer på ett allsidigt sätt.

I grupper där den här typen av diskussioner fungerar bra kan du också undersöka intresset bland eleverna att själva beskriva besvärliga situationer och sedan diskutera dem utifrån de generella casefrågorna.

Inbyggda förutsättningar i ett case

Ett case beskriver en situation som kan tas om hand på olika sätt

Det finns inte bara en möjlig lösning på problemen i ett case, utan flera alternativ kan fungera. När deltagarna i diskussionen märker att det inte verkar finnas ett givet facit aktiveras deras problemlösningsförmåga. Uppgiften blir alltså inte att försöka komma på det rätta svaret, utan att i stället pröva möjliga ingångar och leta efter användbara erfarenheter och kunskaper.

Ett case är konkret och ställer situationen på sin spets

I diskussioner far deltagarna gärna iväg i allmängiltiga resonemang där alla kan hålla med. Om diskussionen i stället håller sig till vad man konkret skulle kunna göra eller säga i ett specifikt case, så kan deltagarna bli överraskade av resultatet. Skillnaderna blir tydliga och ger dem en möjlighet att lära sig nya saker, i stället för att de bara stannar vid riskfria konstateranden som alla är överens om.

Ett case har aktörsperspektiv

Målet med ett case är att man ska kunna leva sig in i aktörernas situation och förstå att de behöver göra något. Det bidrar till upplevelsen av autenticitet, men uppmanar en framför allt att tänka på de valmöjligheter som situationen erbjuder – våra alternativ. Ett case är därför ingen traditionell läromedelstext, utan handlar snarare om att ge eleverna möjlighet att problematisera situationer ur olika perspektiv. Situationen bygger vanligen också på att något hanteras illa.

I case Sandras mormor och case Petters frånvaro är huvudaktören en lärare, och det är läraren som har det egentliga bedömningsutrymmet. Eleverna kan dock ha en mängd åsikter om vad både läraren och eleven borde göra ändå. Diskussionen kan också gå in på hur situationen skulle kunna undvikas.

Case Sandras mormor

Caset ger möjligheten att diskutera efterfrågan på intyg. Eleverna får ta ställning till om det visar på en misstro att be om intyg och om det i så fall finns någon anledning till misstron. Det är skrivet för elevdiskussioner i årskurs två, antingen i mentorsgrupp eller i ämnesundervisning.

Case Petters frånvaro

Caset ger möjligheten att diskutera lärarens bedömningsutrymme. Det skulle även kunna öppna upp för en diskussion om hur förtroendet mellan lärare och elever kan påverkas av upplevd orättvisa. Caset är skrivet för elevdiskussioner i årskurs två, antingen i mentorsgrupp eller i ämnesundervisning.

Case Tid hos mentorn

Caset ger möjligheten att diskutera prioriteringar, men inte på ett förut-sättningslöst sätt. Skolan ska gå före, och det finns därmed ett facit till caset. Eleverna kan också diskutera förtroende och lögn utifrån caset. Det är skrivet för elevdiskussioner i årskurs tre och diskuteras med fördel i mindre grupper, utan att läraren närvarar.

Case Lika för alla?

Caset ger möjligheten att diskutera innebörden av ett återkrav, både för den som är minderårig och för den som fyllt 18 år. Eleverna kan diskutera rimligheten i att samma situation ger olika utfall för eleven beroende på hur gammal man är, betydelsen av att fylla 18 år och det egna ansvaret. I caset har Sebastians föräldrar möjlighet att betala, men här kan man även diskutera konsekvenserna för familjens ekonomi om föräldrarna inte har den möjligheten.

Case Sandras mormor

– Litar du inte på mig?! Menar du på allvar att jag skulle kunna ljuga om att min mormor har dött? Är det något du skulle kunna göra, eller?!

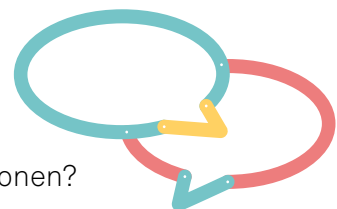
Han hade nog aldrig sett Sandra så arg. Ilskan gjorde henne röd i ansiktet och Håkan visste inte riktigt vad han skulle säga. Självlklart får man ledigt för att gå på sin mormors begravning, men det hade varit mycket enklare om Sandra hade kunnat visa upp en liten lapp från föräldrarna. Hon hade redan rätt mycket frånvaro, och just idrottsdagen hade hon missat förut.

– Ring hem till dem bara, och visa vad det här är för en sorts skola.

Sandra reste sig upp ur bänken och slog igen dörren efter sig.

Diskussion:

- Vad skulle du säga är problematiskt i den här situationen?
- Vad skulle kunna göras?
- Vad skulle det kunna leda till?
- Kan du se likheter med andra situationer?

Case Petters frånvaro

– Tror ni att vi är dumma? Det är inte bara jag som märker att det blir olika för olika personer. Vet du att det går rykten om hur orättvist det blir?!

Petter såg inte bara förbannad ut. Läraren Angela märkte att han framför allt var ledsen också. Egentligen var det inte konstigt att de jämförde sig med varandra. Hon skulle antagligen göra samma sak själv.

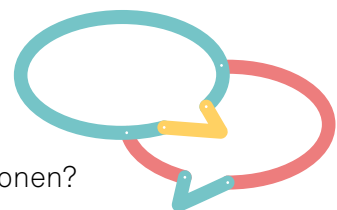
– Kom igen, hur förklarar du att det blir så här olika?! Här får jag hela decembers CSN indraget. Och vi har ju varit borta precis lika mycket, nästan samma dagar till och med. Säkert hade vi samma förkylningar.

Det var inte omöjligt. Dessutom visste Petter också att klasskompisen Melek var betydligt mer närvarande och ambitiös under alla andra månader. Däremot kände han nog inte till de stora problem som Melek hade hemma just nu och som togs upp med elevvården sist. Och han visste inte heller att det var dessa problem som gjorde att studiebidraget inte skulle dras in för Melek, inte att han var mer ambitiös under resten av året.

– Varför ska jag tro att du är rättvis i andra sammanhang? Och det är ju för tusan hela december!

Diskussion:

- Vad skulle du säga är problematiskt i den här situationen?
- Vad skulle kunna göras?
- Vad skulle det kunna leda till?
- Kan du se likheter med andra situationer?

Case Tid hos mentorn

– Hör du vad jag säger?

Jonas lutade sig fram och försökte få ögonkontakt med Andrea. Hon visste inte vad hon skulle säga och önskade att Jonas hade varit som alla andra lärare – att hon utan problem hade kunnat slänga fram en liten lögn och samtidigt lugnt titta honom i ögonen.

Andrea gillade sin mentor. Det gick att prata med Jonas och han försökte inte ställa sig in. Men nu hade hon problem; det hade Jonas varit rätt tydlig med. Hon hade till och med fått en varning av handledaren i gymnasiearbetet. Och ja, hon hade helt tappat gnistan. Varningarna kunde lika gärna ha varit fler, för det fanns nog inte något ämne hon satsade på just nu.

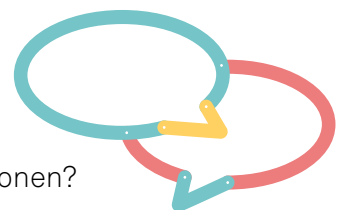
Hon visste att Jonas var ärlig och faktiskt undrade när han frågade om det var något speciellt, om han kunde göra något eller om det var något de kunde prata om. Men det var ju inget särskilt som hade hänt. Hon var bara så less. Gymnasiearbetet var svårast – hon kom ingen vart och tiden bara drog iväg.

Att plugga körkortsteori gick däremot helt okej. Hon hade klarat teorin på första försöket. Körlektionerna var också mer roliga än svåra. Det var jättebra att ha tränat med pappa innan, och hon kände sig mer och mer säker bakom ratten. Andrea tänkte skaffa körkort så fort det bara gick, och redan nästa vecka var det dags för uppkörning.

Problemet var bara att tiden hon hade fått krockade med Stefans hopplösa prov, och hon hade redan varit borta från ett av dem den här terminen. Hon hade inte trott sina ögon när hon tittade igenom brevet från Trafikverket. Hur mycket otur kunde man ha? Och vad skulle hon säga till Jonas? Han verkade ha tappat tålamodet och hade börjat plocka ihop sina saker.

Diskussion:

- Vad skulle du säga är problematiskt i den här situationen?
- Vad skulle kunna göras?
- Vad skulle det kunna leda till?
- Kan du se likheter med andra situationer?

Case Lika för alla?

– Hur ska jag kunna betala 2 500 kronor redan nästa vecka?! Det är ju för fan två CSN!

Peter ser paniken växa i Jennys ögon och letar efter något att säga men hittar inte orden. Jenny och Sebastian hade helt tappat motivationen på våren i tvåan och haft en del frånvaro. Varken Jenny eller Sebastian hade lämnat någon förklaring till frånvaron som till slut var så stor att Peter var skyldig att rapportera den till CSN.

För Sebastians del hade återkravet från CSN resulterat i en utskällning från föräldrarna, som hade sett till att betala räkningen direkt. Annat var det för Jenny, som hade gått om en klass i högstadiet och redan fyllt 18 år. Att vara myndig hade helt klart sina fördelar, men just i det här fallet skulle det få allvarliga konsekvenser.

Påminnelsen och kravbrevet från CSN som damp ner i Jennys brevlåda i somras hamnade olästa i papperskorgen, men när brevet från Kronofogden kom en bit in på höstterminen insåg hon att hon satt i skiten. Att prata med sina föräldrar var helt uteslutet, och att ringa CSN var lika otänkbart. Jenny visste att hon behövde agera innan det blev för sent – problemet var bara att hon inte hade en aning om vad hon skulle göra. Allt kändes bara så hopplöst orättvist.

– Vet du vad, skit i det, det är kört för mig i alla fall, suckar Jenny uppgivet och skyndar ut ur klassrummet innan Peter hinner reagera.

Diskussion:

- Vad skulle du säga är problematiskt i den här situationen?
- Vad skulle kunna göras?
- Vad skulle det kunna leda till?
- Kan du se likheter med andra situationer?

